

Størst på småmøbler

PER INGE BØE

Dette året kunne vi ønske publikum velkomne til den første byhistoriske utstillingen i nyrenoverte lokaler i Vitenfabrikken. Tema for utstillingen var møbelproduksjon i Sandnes 1870 -1970. Det er ikke første gang vi viser lokale møbler. I 2002 gikk historielagene på Jæren sammen om en utstilling på Jærmuseet som omfattet møbler fra Sandnes og Jæren. Nå har vi fokus på Sandnes. Her var ikke historien uttømt. I artikkelen blir det vist til mange møbelprodusenter som ikke var med i forrige oversikt.

Takk til alle de i distriktet som har stilt opp når vi har bedt om å få registrere og låne møbler. Per Inge Bøe og hans kollegaer har også samlet arkiv, brosjyrer og foto som utdyper historien.

Slagbenken var et vanlig møbel på 1800-tallet, særlig på bygdene. Motivet er hentet fra en stue på Motland.

Foto: Anders Beer Wilse, Norsk Folkemuseum, bildet er beskåret.

Sandnes er fra gammelt av industribyen i Jær-regionen, og de fleste forbinder nok byen med teglstein, ullvarefabrikker og sykkelproduksjon. Mindre kjent er det at Sandnes¹ har en rik møbeltradisjon og har huset over 70 ulike møbelprodusenter. Artikkelen tar sikte på å vise den omfattende møbelindustrien som vokste frem i mot slutten av 1800-tallet og følge den frem mot fallet på 1970-tallet. Her får man blant annet et glimt

inn i produktutviklingen, produksjonsprosessene og arbeidsmiljøet i næringen.

I dag er tyngdepunktet i norsk møbelproduksjon trygt plassert på Sunnmøre i Møre og Romsdal. Sandnes kommer nesten ikke med i produksjonsstatistikken for møbelindustrien, men for 50 år siden var situasjonen en annen. Da var et titalls snekkerverksteder i drift og flere hundre personer hadde sitt daglige virke

her.³ Trevareindustrien, og i særdeleshet møbelproduksjon, utviklet seg til å bli en av hovednæringene på 1900-tallet og byen ble et kjerneområde for møbelproduksjon.⁴ Den sterke utviklingen skyldes blant annet energiske og målbevisste foregangsmenn, dyktige fagarbeidere og ikke minst den sterke knoppskytingen som fant sted i hele perioden. Det meste av produksjonen gikk til det norske markedet, og man kunne få kjøpt Sandnes-møbler i møbelforretningene over hele landet.

De fleste verkstedene var små, og arbeidsstokken bestod for det meste av menn. De få kvinnene som var ansatt hadde ofte kontorfunksjoner. Arbeidskraften ble i stor grad hentet fra nærområdet, påfallende mange fra Ryfylke og Jæren. I dag er alle de tradisjonsrike verkstedene i byen avviklet, men produktene lever videre som prydgjenstander og møbler i daglig bruk.

Hva kjennetegnet så møbelindustrien i Sandnes? I starten var det i all hovedsak produksjon av enkle malte furumøbler, som den såkalte «Sandnesbenken» - en slagbenk som kunne sittes på og brukes som seng. Ofte var underdelen justerbar slik at sengen ble større eller mindre etter behov. Benken var et av de mest kjente produktene fra Mikelsens Møbelfabrikk i Sandnes, og ble solgt i store serier både regionalt og nasjonalt.⁵

Etter hvert gikk flere verksteder over fra håndverk til industridrift og drev med serieproduksjon av møbler. Produksjonen økte, spesielt etter andre verdenskrig, og Sandnes ble størst i landet på småmøbler! Hjørneskap, spisemøblement og salongbord,

ofte høyglansede og polerte, ble produsert i stor skala og fremstår den dag i dag som eksempler på typiske «Sandnesmøbler».

I den flotte villaen til familien Rovik i Jærveien på Sandnes bugner det av Sandnesmøbler.

Foto: Ingeborg Skrudland, Jærmuseet.

1

1. Et salongbord med en forunderlig historie. Bordet ble først produsert av Gannsfjord Møbelfabrik, så overtok Aase Mølle & Trevarefabrikk og sluttelig Ganddal Møbelfabrikk.
2. Stol fra Aase Dreieri. Produsert ca. 1920-1930.
3. Stol med sete i gyldenlær. Produsert av O. Mikkelsen & Sønner ca. 1930-1940.
4. Hjørnsekap fra Møbelfabrikken Sola. Produsert ca. 1950-1960.
5. Hjørneskap fra Møbelfabrikken Sola. Produsert ca. 1950-1960.

Alle foto: Therese Espeland, Jærmuseet.

2

3

4

5

FRA HÅNDVERK TIL INDUSTRI

I hundreåret etter 1870 gikk møbelindustrien i Sandnes gjennom en rivende utvikling. Fra å være et etablerersted for noen få enkle snekkerverksted med produksjon på bestilling, til å huse en rekke fabrikker med flere titalls ansatte som serieproduserte møbler. Mesteparten av møblene ble solgt innenlands, men noe ble eksportert til land som USA, England, Belgia, Nederland og Island. Det var sågar Sandnes-møbler som havnet i kongelige palasser i Saudi-Arabia og hos keiser Haile Selassie i Etiopia.⁶

I 1860 fikk Sandnes status som ladested og kommune. Fem år senere, i folketellingen 1865, ble det registrert 11 snekkere og 6 læringer i byen. Den ene av disse var Lars Kyllingstad (1816-1891) – den første snekkeren på Sandnes som vi kjenner til laget mø-

bler. En annen var Ole Thorsen Bøvre (1830-1905) som blant annet hadde brødrene Mikkelsen⁷ i lære. De tidligste snekkerne drev ofte en kombinasjonsdrift med produksjon av listverk, dører eller trapper i tillegg til møbelproduksjon.

Høsten 1889 ble Sandnes Haandværksforening stiftet og tok initiativet til flere saker for å løfte håndverkerstanden i byen.⁸ Den ene gjaldt opprettelsen av en elementær teknisk skole i 1896. Skolen bar først navnet den offentlige tegneskole, senere den tekniske aftenskole, og hadde mye å si for rekrutteringen til snekkeryrket. Ikke så rent få snekkerlæringer og svenner fikk sin opplæring her.

Til å begynne med var møbelfabrikkene utpregede håndverksbedrifter og produksjonen var for det meste bestillingsbasert. De var ikke særlig kraftkrevende, og det krevdes heller ikke mye kapital for å komme i gang med møbelproduksjon. En snekkerbenk og noen verktøy var det som skulle til i første omgang. Maskinene begrenset seg stort sett til båndsag, sirkelsag og høvelmaskin. Hovedmarkedet for Sandnesmøbler på 1800-tallet var det vestlige Norge og Sørlandet, og mye ble solgt i nærområdet. Vi har relativt liten oversikt over produksjonen av møbler i Sandnes før århundreskiftet, men mye tyder på at det først og fremst var enkle møbler i furu og bjørk som dominerte.⁹ Unntaket var Aase dreieri som allerede fra starten av produserte dreide småmøbler. Folk i Sandnes var stolte over de trehvite og malte møblene som snekkerne i byen laget, kunne en aviskorrespondent fortelle leserne sine i 1876.¹⁰

Verkstedet til T. Kyllingstad i Langgata, Sandnes.

Foto: Jærmuseet.

Et svennestykke var det avsluttende produktet som en snekkerlærling måtte utføre for å få godkjent og bestått på svenneprøven. På slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet bodde gjerne snekkerlærlingene hjemme hos snekkermesteren og fikk kost og losji i læretiden. Dette gjelder blant annet brødrene Sven og Tønnes Mikkelsen som gikk i lære hos snekker Ole Thorsen Bøvre. Svennestykket avlegges fortsatt som en avsluttende prøve for å bestå snekkerfaget.

Til venstre: Stort skap med intarsia på to av dørene. Svennestykket til Trygve Dahle.

Til høyre: Konsoll/nattbord utført i Cubamahogny. Produsert ca. 1925. Svennestykket til Ernst Østvold.

Begge foto: Therese Espeland, Jærmuseet.

Mikkelsens Møbelfabrikk sett fra Gandsfjorden.

Foto: Ludvig Ludvigsen, Jærmuseet.

Møbelfabriken til Mikelsen er også interessant fordi deres produksjon fulgte en generell teknologisk utvikling i samfunnet. De begynte i det små med ren håndkraft, for så å gå over til vannkraft og vindkraft. I 1878 fikk de dampkraft. Senere ekspanderte virksomheten og de tok i bruk en petroleumsdrevet motor. I 1909 ble Sandnes E-verk etablert og Mikelsen Møbelfabrikk fikk innlagt strøm samme året. Flere møbelfabrikker kom til rundt 1900 og de fikk alle nyte godt av tiden under og like etter første verdenskrig hvor det var høykonjunktur og stor etterspørsel etter møbler og snekkerarbeid.

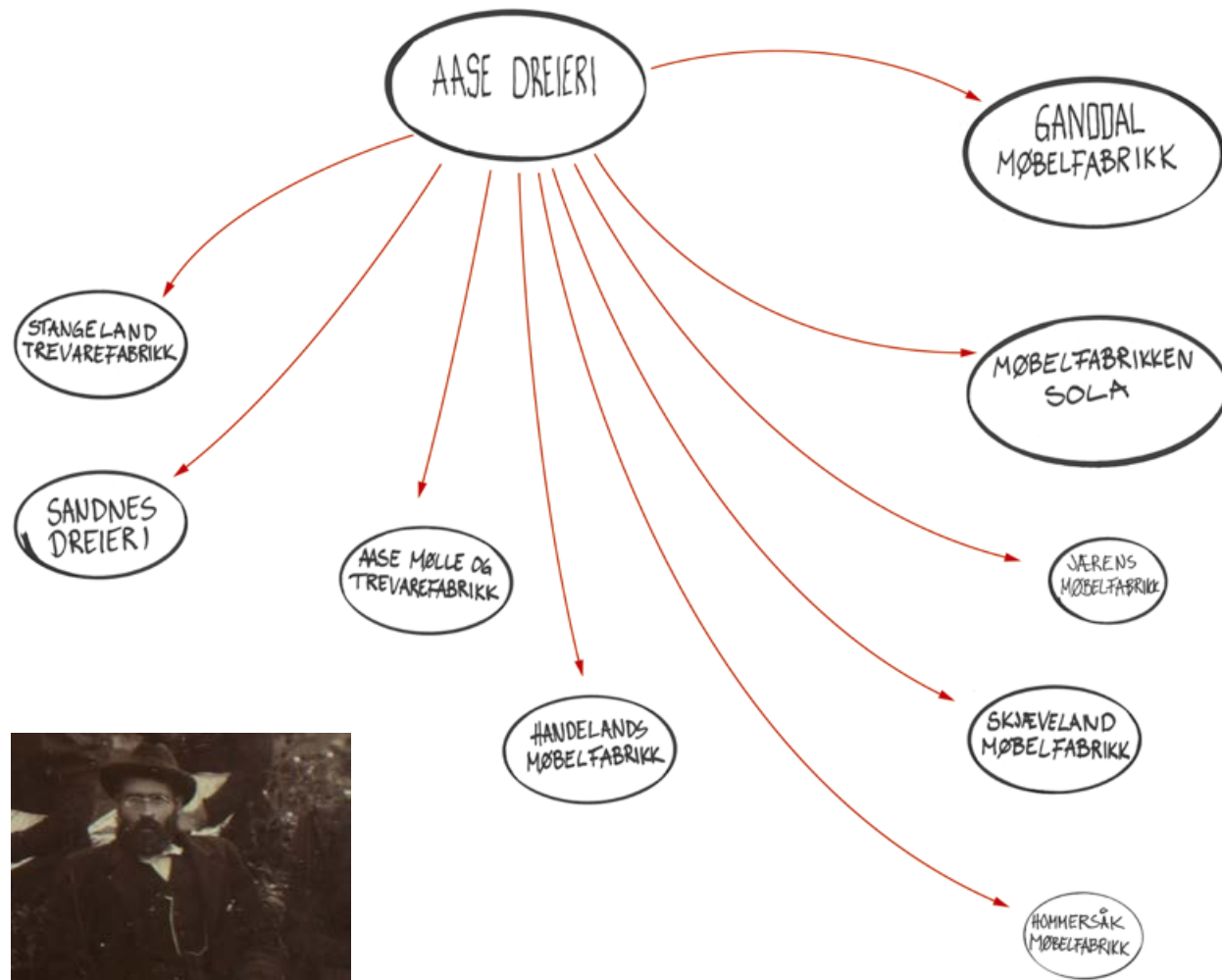
KNOPPSKYTING OG ENTREPRENØRSKAP

I takt med den økende etterspørselen økte man også produksjonen. Møbelnæringen ekspanderte og ble en av hovednæringene i Sandnes. En viktig årsak til dette var den knoppskytingen og industriutviklingen som

fant sted. Snekkere som hadde fått sin læretid og erfaring i et verksted gikk ut og etablerte egen virksomhet. Som knoppskytingskartet viser så startet mange sin yrkeskarriere hos Aase dreieri for siden å ta med seg erfaringen inn i egen bedrift. Man kan si at Aase dreieri ble en «rugekasse» for mange av de møbelbedriftene som etablerte seg i Sandnes etter første verdenskrig. Det var ikke få arbeidere fra dreieriet som tok steget og bestemte seg for å bruke kunnskapene de hadde fått under ledelse av P.O. Løvaas til å starte for seg selv.

Men også fra andre møbelverksteder kom nye tilskudd. Man ser klare tendenser til at når en bedrift la ned sin virksomhet, stod en ny klar for å overta både produksjonslokaler og utstyr. At det var konsentrert mange bedrifter i samme området virket stimulerende. Blant annet gjennom den erfaringsutveksling og spredning av håndverksmessige ferdigheter som skjedde når arbeiderne byttet arbeidsplass. Det oppsto en selvforsterkende kraft i møbelindustriutviklingen. Flere ble tiltrukket miljøet der det allerede eksisterte kompetanse for trebearbeiding og fagmiljøet ekspanderte. Dette gjorde seg særlig gjeldende for møbelindustrien på Ganddal.

En fabrikk blir ikke til av seg selv. Noen måtte ta initiativ, se mulighetene, utvikle planer, skaffe ressursene, bygge fabriken og starte produksjonen. Møbelindustrien i Sandnes vokste fram og levde godt takket være industriledere med gode evner innen produksjon, salg og produktutvikling.¹¹ Sentralt i dette møbelevenstyret var det spesielt to personer som utmerket seg, nemlig Peder O. Løvaas og Sven Mikelsen:

Peder Løvaas, utsnitt av bilde med de ansatte hos Aase Dreieri fra 1909.
Foto: Henrik Wiig, Jærmuseet.

Utsnitt av knoppskytingskart. Med utgangspunkt i Aase Dreieri.

PEDER O. LØVAAS – «KROBAREN»

Peder O. Løvaas bygde opp Aase Dreieri (1884 – 1980) fra bunnen av til å bli en av landets ledende produsenter av småmøbler. Han sysselsatte en stor arbeidsstyrke fra nærområdet, og dreieriet var i flere tiår den største møbelprodusenten i Sandnes, i noen år sågar Norges største i sin bransje. Det skulle vise seg at hans håndverksinnsats i sterk grad bidro til å utvikle Sandnes, og da spesielt Ganddal, til å bli et senter for norsk møbelproduksjon. Bragden ble ikke mindre av at Løvaas var sterkt handikappet og måtte krype rundt på alle fire.

SVEN MIKELSEN – «MIKELSEN DYNASTIET»

Mikelsens møbelfabrik ble startet av Sven Mikelsen i 1868. Bedriften ble værende i familien i 100 år, og ble ikke avviklet før i 1968. Under Svens dyktig ledelse varte det ikke lenge før verkstedet gikk over til fabrikkmessig fremstilling av møbler, vinduer, dører og annet trevirke, og der ble foretatt store utvidelser med anskaffelse av tidsmessige maskiner, drevet med eksternt energi som dampkraft, petroleumsmotorer og elektromotorer. Fra 1897 satset de stort på fabrikkasjonen av furumøbler og bedriften hadde fått et betydelig marked, ikke bare i Norge, men også på Island og Færøyane. Både Sven og broren Tønnes har satt dype spor i møbelindustrien i Sandnes. Historien viser at flere møbelbedrifter i byen har båret Mikelsen/Mikkelsen navnet. Alle er knyttet til brødrene Sven og Tønnes, og deres etterkommere.

Aase Dreieri ble anlagt ved Storåna i Ganddal og brukte blant annet vannkraft fra elva til å drive de ulike maskinene.
Foto: I privat eie.

ORGANISERING OG SANDNESHISTORIENS FØRSTE STREIK

Det var ikke alle som hilste de nye møbelprodusentene i Sandnes velkommen. De konkurrerte blant annet med møbelhåndverkerne i Stavanger som så med misbilligelse på det som ble kalt smusskonkurranse fra «landsbygda». Oppheving av laugsprivilegiene i 1866 gjorde at det var fritt fram for alle å produsere og selge sine produkter. Bedriftene i Sandnes holdt seg i hovedsak med uorganisert arbeidskraft selv om møbelsnekkerne i byen var tidlig ute med å organisere seg. Allerede i 1907 dannet de sin egen fagforening, etter initiativ fra Stavanger Møbelsnekkerforening, og det gikk kun tre år før den første streiken i Sandnes sin historie var et faktum. Sommeren 1910 krevde fagforeningen høyere lønninger og kortere arbeidstid.

Kravet var 40 øre timen og en reduksjon i arbeidstiden fra 57 til 54 timer, som samsvarte med gjeldende bestemmelser i Stavanger. Streiken ble langvarig, og det skulle gå flere måneder før alle snekkermestrene hadde skrevet under på den nye tariffavtalen.¹²

Det var først og fremst forholdet til lønn og arbeidstid som dominerte fagforeningsarbeidet i starten. Et annet tema som kom til etter hvert, og som ble stadig mer aktuelt etter krigen, var arbeidsmiljøet ved de enkelte fabrikkene. Det var ikke alltid like bra for helsen å jobbe på en møbelfabrikk. En ting var støvet og sponet som virvlet omkring i rommet hele dagen. Verre var det for de som måtte jobbe i lakkavdelingen, noe denne historien fra en møbelbedrift på Ganddal skildrer:

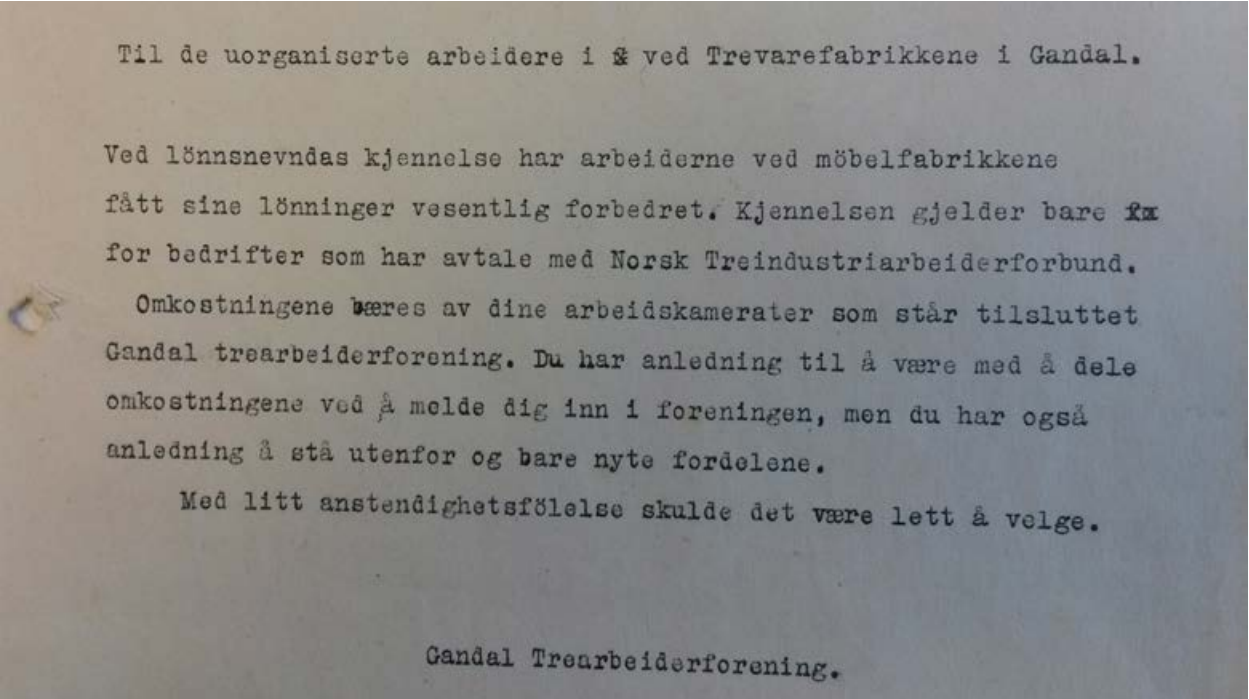

Gannsfjord Møbelfabrikk melder seg inn i arbeidsgiverforening.
Kilde: Statsarkivet i Stavanger, Pa0491 Ganddal Trearbeiderforening, avd. 36.

Nei, celluloseelakk var det vi dreiv med til daglig. Og det er jo også ei historie. En tenker på korsen det er i dag, i dag kan en ikke kjøpe celluloseelakk. Då fabrikkene var ny vart det et slikt rom som her, ca 4 x 7 meter der det var fire mann som stod og lakkerte. Og så hadde de hyl-lar kor platene tørka. Lakken hadde de i auser, suppe-auser, og så tømde de den midt på platå og så gikk de rundt med kosten. Det var ganske flott å se. Så la de de på hyllene. Der var det plass til en ti-femten plater. Det lukta kolossalt. Eg blei ståande i rommet ved siden av med åpne dører og skjera. Det forekom at vi blei ganske pussa. Så hadde vi utedo, det var så herlig å kjenna frisk luft. Når vi så kom inn igjen så kjende vi den forferdelige dunsten, det var grusomt. Men då vi hadde vore to-tre minutt så var vi bedøvde. Då var vi så fjåge og hadde det så gildt! Me sang, men med det samme vi kom ut i frisk luft så var det vekk. Så de som sniffar nå kan eg ikke forstå, eg forstår det slik at det varer ei stund. Men vi vart gyseleg tunge i hovedet og når vi stod lange dager høsten, frå september til jul var det jo overtid, og å stå i dette her heile tida. Me blei altså så tunge i hove. Me slutta åtte om kvelden, når me kom hjem var det å få ei skjeva og gå stad å sove. Så det var bare arbeid og sova, sjølv så ung så eg var, bare 16 –17 år.¹³

Det fulgte flere streiker etter dette og både arbeidsgivere og arbeidstakere organiserte seg. I 1948 ble det blant annet forhandlet fram et nytt akkordsystem ved Aase dreieri. Det var en fellesakkord som også andre fabrikker kom til å kopiere.¹⁴

Lokalhistorieforfatter Aksel Eggebø forteller om sitt møte med møbelbransjen i Sandnes i artikkelen

Ganddal Trearbeiderforening var aktiv i over 40 år (1937 -1978). Her en appell til de uorganiserte arbeiderne ved Trevarefabrikkene i Ganddal. Kilde: Statsarkivet i Stavanger, Pa0491 Ganddal Trearbeiderforening, avd. 36.

«Kva skal eg bli»:

...Eg begynte med ti kroner veka i lønn, men steig fort til 30 øre timen = kr 14,40 for veka. Hausten etter, i 1937, var det bra resultat i lønnsforhandlingane i faget vårt. Mellom anna skulle alle me som hadde eitt års arbeid i faget, få 70 øre timen. Det var akkurat dobling av det me då hadde. Ikkje verst! Men då eg fekk første vekelønna etterpå, kr 16,80, minus trygdekasse- og fagforeningskontingent, fekk eg i tillegg fylgjande munnlege setning: «Du må slutta her om to veker.»

Det var mange fleire enn eg som fekk same beskjeden. Så var også snikkaren død. Den kvelden gret eg. Slik kunne det vera i den tida. Me var organiserte i Norsk trearbeiderforening, men dei hadde inga makt til å hjelpe.¹⁵

Aksel mistet jobben i 1937 og passer i så henseende godt inn i den nasjonale historien om «de harde 30-årene». Men i Sandnes tonet det seg annerledes. Her ble 1930-årene en tid for vekst og utvikling. Dette gjaldt også for møbelindustrien i byen.

MODERNISERING AV MASKINPARKEN

Rundt århundreskiftet var Sandnes et godt etablert la-dested med et yrende håndverks- og handelsliv. Fra slutten av 1920-tallet og fram til utbruddet av andre verdenskrig endret mye seg i møbelproduksjonsbran-sjen. Hadde starten av 1920-årene vært tøffe, så var alle hjulene i gang på 30-tallet. Det kom til mange nyetableringer. Hele 17 nye møbelfabrikker etablerte seg på 30-tallet, de fleste småbedrifter med under 10 ansatte.¹⁶

Maskinparken ble endret. Flere verksteder moder-niserte driften og tok i bruk pusse- og graderingsmas-kiner. Man gikk over fra gruppedrift til enmotorsdrift av maskinene. Nå ble det montert små elektromotorer direkte på hver maskin. Deretter var kun de maskine-ne som skulle brukes i drift. I tillegg forsvant de farlige reimene og de store kraftoverføringssystemene som tidligere hadde tatt så stor plass. Dette effektiviserte arbeidet og reduserte produksjonstiden betraktelig. Resultatet var mindre slitasje på utstyret og lavere driftsomkostninger. I den nye «Møbelfabrikken Sola» som ble reist i 1936 fikk hver maskin sin egen el-motor og ledningene var innebygd og skjult.¹⁷ Mange mente også at kvaliteten på møblene økte i takt med mekani-seringen. Interiørarkitekten Anton Nitter kommenter utviklingen slik: «...Forakt likevel ikke maskinen. Den kan utføre mye finere arbeid enn vi kan gjøre med hånd. Maskinene gir også en langt bedre kvalitet.»¹⁸

ULYKKER OG BRANN

Arbeidstempoet var høyt. Det samme var ulykkes-

frekvensen. Ingen annen bransje fikk tilnærmelsesvis så mange pålegg om utbedringer som trevare- og mø-belfabrikantene.¹⁹

Faksimile fra 1ste mai, 22.04.1920.

Brann var en stor utfordring for møbelindustrien. I Sandnes vet vi med sikkerhet at minst 12 produk-sjonslokaler ble skadet av brann, de fleste brant ned til grunnen. For noen verksteder markerte brannen slutten på virksomheten. Jæren Møbelfabrikk brant ned i 1956 og ble aldri gjenreist. Lundens Møbel & trevarefabrikk led samme skjebne i 1986. En pyroman

satte fyr på fabrikken og den brant ned til grunnen. Fabrikken ble aldri bygget opp igjen og nok et kapittel i Sandnes’ stolte industrihistorie var over.²⁰

RÅVARER INN – FERDIGVARER UT

Det er et stort paradoks at skogfattige Jæren ble et av de største sentrene i landet innen trevareindustri, men Sandnes hadde lange tradisjoner med å handle til seg trelast, og havnen har også vært et omlastningssted for trelast til nærområdene. Allerede på 1700-tallet var det utstrakt handel. Havre og mel ble byttet mot blant annet trelast fra Ryfylke og Hardanger. Begrepet «fjordabord» stammer nok fra denne virksomheten.

Faksimile fra Stavanger Aftenblad 29.01.1966.

Lageret til Aase Dreieri brant ned til grunnen i 1982.
Foto: Johan Skjæveland, Jærmuseet.

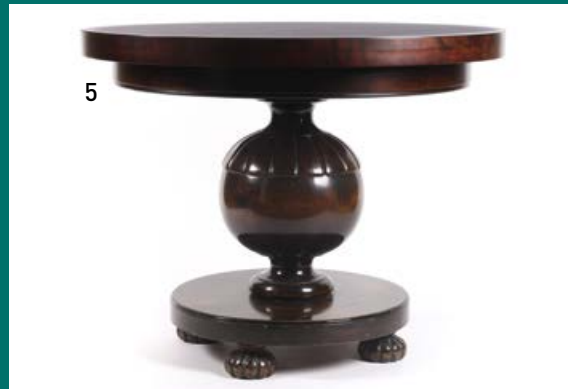
Møbelindustrien hadde altså rikelig tilgang til råva-rer fra midten av 1800-tallet, og frem mot 1920 var mø-blene oftest laget av furu, bjørk eller eik. Etter annen verdenskrig kom innslag av mer eksotiske og tropiske tresorter som teak, mahogni og palisander. Man begynte også å bruke møbelplater og kryssfiner som supplement og delvis erstatte for heltrevirke i etterkrigstiden.

Størstedelen av trevirket kom sjøveien. Det ble losset i Sandnes havn, og fraktet videre til de ulike møbelfabrikantene. Først ble det transpor-tert med hest og kjerre, siden med tog og laste-bil. Men hvordan fikk de distribuert sine produkter?

1. Stol med gult trekk i velur. Fra Standard Møbelfabrikk. Produsert ca. 1950-1960.
2. Dragestol. Stol med utskjæringer i dragestil. Setetrekk i lær. Produsert av Karl Dahle ca. 1900-1910.
3. Stol fra Ernst Østvold. Produsert ca 1930-1940.
4. Chippendalestol i mahogny med rødt trekk i velur. Laget av Ernst Østvold i 1930-årene.

Alle foto: Therese Espeland, Jærmuseet.

1. Ovalt salongbord. Høyglanset og polert. Bent Winge design. Laget av Aase Dreieri ca.1960-1970.
2. Rundt bord med bordplate med morenstein innestøpt i vannklar polyester. Bordbein i teak. Laget av Møbelfabrikken Sola ca. 1970-1980.
3. Rundt sofabord med 4 dreide søyler og hylle. Produsert av Aase Dreieri ca. 1950-1960.
4. Rundt brunbeiset bord med hylle og kobberfat på toppen. Laget av Aase Dreieri ca. 1930-1940.
5. Rundt sofabord med dreid fot. Laget ved Møbelfabrikken Sola ca. 1940-1950.

Alle foto: Therese Espeland, Jærmuseet.

1. Vitrineskap med glassdør. Buet front. Laget av Ganddal Møbelfabrikk ca. 1950-1960.
2. Kombi hylleseksjon med overskap og sekretær. Produsert av Lundens Møbel og Trevarefabrikk ca. 1950-1960.
3. Telefonbenk i teak. Produsert på 1960-tallet og tegnet av den anerkjente møbeldesigneren Fredrik Kayser for Ganddal Møbelfabrikk.
4. Skrivepult i teak. Tegnet av Olav Laupsa for Møbelfabrikken Sola. Denne ble produsert ca. 1960.

Alle foto: Therese Espeland, Jærmuseet.

Å ro til Sandnes for å kjøpe møbler. Illustrasjon: Charlotte Helgeland

«Å RO TIL SANDNES FOR Å KJØPE MØBLER»

Hvad kvalitet og utførelse angår så har Sandnes håndverkerne synt at de kan lage ting som står fullt på høide med det beste, og de har avtagere rundt i hele landet står det i heftet «Sandnes – et Vestlandets Industrisentrum». At møblene var kjent utenfor bygren-

sene allerede på 1800-tallet vitner denne historien om: «Sandnesbenken var til sals hjå møbelhandlarar i Haugesund så seint som ikring 1910; dei kjøpte dei frå Sandnes. Her skal me skyta inn eit lite tidarbilde frå Torvestad på Karmøy frå fyrre hundreåret: To unge skulle gifta seg. Dei rodde til Sandnes og kjøpte møblar:

seng, benk og bord, og rodde lukkelege heim att til Kar-møy med det. Det var 6-7 norske mil å ro kvar veg».²¹

SALGSAGENTER OG EKSPORT

Salgsagentene opererte som en slags megler i møbelmarkedet. De knyttet seg til produsenter og stod for salget av deres produkter til møbelhandleren som igjen hadde den direkte kontakten med møbelforbrukerne. Distribusjon av norske møbler fulgte ofte kjeden produsent – agent – detaljist – forbruker.²² Det samme kan man nok si om de største fabrikkene på Sandnes. De hadde ofte selvstendige møbelagenter som dekket et lokalt område, og noen hadde til og med egne ansatte selgere. Gustav Nebdal, barnebarn av Peder O.Løvaas, arbeidet mange år som selger for Aase Dreieri. Her følger et utdrag av et intervju om Gustav sine erfaringer som selger:

Intervjuer: Hvordan var det å representere Aase Dreieri? Hadde den bedriften et godt navn i markedet? Var det lett å si at en kom fra Aase Dreieri?
Gustav: Ja, det kan eg bare sei, at Aase Dreieri hadde den tida der et veldig godt navn. Frå gammalt hadde de jo hatt et svert godt navn. Eg huske jo då i 1950-åra da satt vi å fordelte møblene etter kor det var betala. Du fekk kanskje bare halvparten av det du hadde bestilt, det var en absolutt en bedrift som låg i ledelsen når det gjaldt den type møbel. Det var aldri vanskelig å reisa for Aase Dreieri. Det er klart at konkurransen etterkvart blei hardare og hardare. Det er ikkje til å komma vekk ifra.

Intervjuer: Konkurransen, merka du konkurransen

fra dansker, var det hordalendinger?

Gustav: Nei, det var før utlendingane kom inn i bildet, dei vi merka konkurranse mest ifra det var de som tidligare hadde gått ut ifra Aase Dreieri. Ganddal Møbelfabrikk, Sola Møbelfabrikk, Gannsfjord Møbelfabrikk og Aase Mølle. Det var Ganddalsbedriftene og de bedriftene produserte jo stort sett samme ting, hvis du går til 60-70-åra så var det stort sett salongbord det gjekk på. Nogen andre produkter, skrivebord eller spisestue, det kunne en ha litt utenom. Ei finare spisestue hadde vi og på Aase Dreieri, og det hadde og Ganddal Møbel. Men det var salongbord som var hovedproduksjonen i alle disse bedriftene. Og det er jo klart, det var veldig mange bord som ble lagt, og når det begynte å strammast litt til i markedet så var konkurransen knallhard.²³

Det meste av det som ble produsert i Sandnes ble solgt innenlands, men i mellomkrigstiden, og spesielt etter andre verdenskrig, ble det gjort flere fremstøt for å øke eksporten. Møbler ble levert til flere euro-

Møblementer fra Ganddal erobrer eksportmarkedet

Salget seksdoblet i løpet av et år

Møbeleksporten fra Aase Dreieri i Ganddal vil i løpet av dette året komme opp i det seksdobbelte sammenliknet med fjorårets. Det ble i fjor eksportert for om

Winge og Rastard & Relling, som alle har gjort seg bemerket i store konkurranser og som har gode navn internasjonalt sett. Vi har opprettet eget salgskontor i Lon-

Faksimile fra Stavanger Aftenblad 07.10.1960.

Møblene som skulle til Saudi-Arabia ble stilt ut hos møbelhandler Østvold i Sandnes.
Foto: Johannes Østvold, Fotosamling Ernst Østvold AS, Jærmuseet.

peiske land, og det ble satset på eksport til USA og Canada. Markedsføringen skjedde ofte gjennom møbelmesser, men også vennskap og kjennskap førte til leveringer i utlandet. Det vitner eksporten til Etiopia og Saudi-Arabia om. Sentralt i dette arbeidet stod Einar Barnes.²⁴ I 1950 leverte Aase Dreieri et parti høyglansede småmøbler til Etiopia. Kunden var ingen

ringere enn keiser Haile Selassie.
Ti år etter kom en ny ordre, denne gang fra Saudi-Arabia. Det var en leveranse for flere millioner kroner til møblering av et nytt palass til Prins Kalin Bin Saud. Flere norske møbelfabrikanter var med i anbudet, og Aase Dreieri fikk i oppdrag å levere 20 tonn møbler.²⁵ Det meste dreide og høyglanspolerte møbler. Den

anerkjente arkitekten Bent Winge ble hyret inn og lagde mange av modellene for Aase. Møblene var spektakulære! På Sandnes hadde møbelhandler Østvold en spesialutstilling av møblene i butikken sin før de ble fraktet med båt til Jiddah og videre med tog til Riyadh. Ganddal-snekkeren Håkon Vignes ble sendt ned for å være med å montere møblene i palasset. Vignes ble mottatt som en konge og jobbet der i ti uker før han reiste hjem. Ved hjemreisen ble han til sin store forbauselse belønnet med en sjeikdrakt og en gulldolk som takk for innsatsen.²⁶

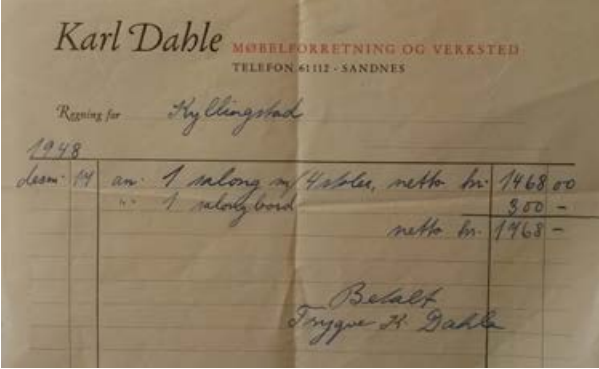
EN EKSPLOSJON I INNSATS, OPTIMISME OG NY VEKST

På 1960-tallet var Rogaland det tredje største møbelfylket i landet og en stor del av produksjonen foregikk på Sandnes. Byen ble særlig kjent for sine hjørneskap, spisestuer, salongbord og bokhyller. Møbler i tropiske materialer og overflatebehandling med blankpolering ble en jærsk spesialitet. De finnes fortsatt i mange private hjem, og i våre dager bærer de ofte betegnelsen retromøbler. Møbelbedriftene i Sandnes, og de som arbeidet der, var stolte av den høye håndverkskvaliteten på møblene som ble produsert. Den var bygget på lange håndverkstradisjoner og viste omhu for overflater, overganger og sammenføyninger. Mange av disse arbeidsprosessene krevde kompetanse og var tidkrevende, noe som gjorde møblene kostbare.

I hele perioden mellom 1870 og 1970 dukket det opp små foretak som spesialiserte seg og laget ting for fabrikkene. Det kunne være dreining, pussing, polering og treskjæring. Tenny Lapin var treskjærer og

Thor Lunde og Hjalmar Skjæveland arbeider hos Aase Dreieri. Foto: Kolbjørn Rostrup, Jærmuseet.

Å kjøpe møbler var kostbart. Regning på kr. 1768 for en salong kjøpt hos Karl Dable i 1948. Omgjort i dagens verdi tilsvarer det ca. 37 000 kroner.

leverte utskjæringer til flere av de store bedriftene i Sandnes. Han er mest kjent for alle utskjæringene på lysekroner, speilrammer, kister og tiner. Han var også med å etablere Sandnes Brukskunst sammen med Nils Skjørestad i 1947. De spesialiserte seg blant annet på mer kunstferdig utførelse av møbler.

Tenny Lapin: Rokokkostol. Foto: Ernst Lapin.

På 1950- og 60-tallet endret også møbelmøten seg. «Scandinavian Design» ble skapt med fokus på funksjonalitet og enkelthet. Formene ble endret. Bokhyllene forlot gulvet og krøp i seksjoner oppetter veggene, mens derimot bordene nærmet seg gulvet og strakk seg ut i lengden. Enkle og smekre teakmøbler kom inn for fullt, inspirert av danske arkitekter og brukskunst-

nere. Alt dette betydde omlegging, og det var soleklart at fabrikantene ikke var umiddelbart begeistret for det nye.²⁷ «Hagemøbler» fnyste snekkerne i Ganddal. Det er ikke moro å lage så simple møbler.²⁸ Men hvordan forholdt Sandnesbedriftene seg til impulsene utenfra, og hvor hentet de inspirasjon til sine møbler fra?

IMPULSER FRA UTLANDET

Frem til 1930-tallet ble ideer til møbler oftest hentet fra tyske og engelske mønsterbøker. Noen snekkere brukte bøkene som utgangspunkt og la til egne endringer i dialog med kunden eller møbelforhandleren. Gode eksempler på det finnes i Karl Dahles og Ernst Østvolds rikholdige arkiver på Vitenfabrikken. Her finner man en rekke arbeidsskisser. Ut fra disse kan man se at de hentet mange av ideene fra utenlandske mønsterbøker og fotografier av møbler.

Utover 1930-tallet engasjerte flere av møbelfabrikkene arkitekter til å tegne møbelmodeller. Arkitekten stod for ideen gjennom skisser og tegninger. Modellene ble deretter målsatt og dimensjonert på møbelfabrikkene. På de «store» møbelfabrikkene som Aase Dreieri, Møbelfabrikken Sola og Aase Mølle & Trevarefabrikk var det ikke uvanlig å også ha egne tegnere ansatt ved møbelfabrikken i perioder. Flere av disse er dessverre forblitt anonyme fordi møblene ble solgt under firmanavn.

Etter krigen var møbelproduksjonen preget av de nye moderne møbeldesignerne. Disse hadde ofte både teknisk møbelsnekkerutdannelse og formgivningsutdannelse. Av de som har designet møbler for Sandnesbedrifter er Bent Winge, Fredrik Kayser, Elsa Sol-

Tyske og engelske mønsterbøker fra arkivene til Karl Dahle og Ernst Østvold. Foto: Therese Espeland, Jærmuseet.

heim og Arne Halvorsen blant de mest kjente.

Lokalt har møbeldesignerne Lars Ravndal og Olav Laupsa markert seg. Lars var lenge ansatt ved Aase Dreieri, men designet for flere av møbelfabrikkene i

Sandnes, blant annet Handeland Møbelfabrikk og Møbelfabrikken Sola. Flere av Aase sine ikoniske møbler fra 50-tallet er designet av ham. Olav Laupsa tegnet i hovedsak for Sola Møbelfabrikk.

STIL OG SMAK

Man kan nok påstå at Sandnesbedriftene ikke markerte seg som toneangivende i forhold til stilepoker eller trender. Ikke at de var akterutseilt, men de hadde nok heller balansert formspråket opp mot de nasjo-

Spisestue «Renessanse» av Karl Dahle. Foto: Jærmuseet.

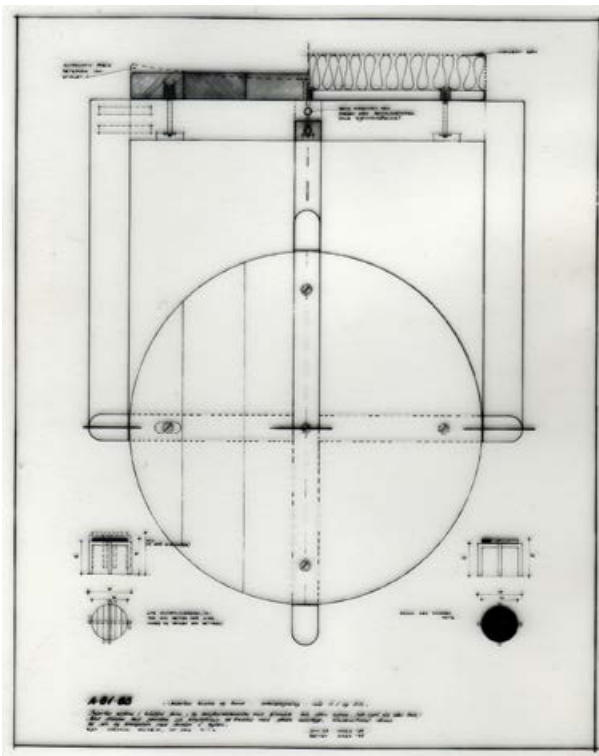
Spisestue i flammbejrk av Ernst Østvold. Foto: Jærmuseet.

nale strømningene, samtidig som de holdt tritt med folks ønsker for møblering. Rundt århundreskiftet ble det meste laget på bestilling og møblene var mørke, materialtunge og ofte rikt dekorerte.

I mellomkrigstiden endret møblene formspråk selv om idealet for møblering her i distriktet fortsatt var en slags «besteborgerlig» innredning med hele møblement. Særlig gjaldt dette for spisebordsmøblement som var stasmøblene i stuen. Siden dette var møbler som ofte ble kjøpt for å vare livet ut, var mange tradisjonelle i valget. Spisestuen «Renessanse», laget hos Karl Dahle, er et typisk eksempel på dette. Spisestuen i flammbejrk, produsert hos Ernst Østvold, er et eksempel på nyklassisisme produsert i samme periode.

Enkelte av møbelprodusentene begynte også å bruke arkitekter i ideutviklingen. Formspråket endret seg i retning av funksjonalisme, en stilmessig tilpassing til et samfunn i rask endring. Mikelsens Møbelfabrikk annonserte med funkismøbler. Jæren møbelfabrikk laget soveromsmøblement i høyere prisklasse som var firkantete og med innslag av edeltre.

I Sandnes var det gode år etter krigen. Noen av fabrikkene fortsatte produksjon av modeller som ble utviklet på slutten av 30-tallet, mens enkelte var også i gang med utvikling av nye modeller. Formspråket var tilbakeholdent, funksjonelt og preget av det sosiale engasjementet som fant sted i gjenreisningstiden. På 60-tallet får man en mer hjemlig tilpassing til nasjonale og internasjonale trender. Stilen var elegant og moderne, uten å være provoserende. Overflatebehandling og blankpolering ble Sandnes sitt varemerke.

Krakk/taburett tegnet av Elsa og Nordahl Solheim for Aase Mølle & Trevarefabrikk.

Krakk/taburett. Elsa og Nordahl Solheim. Foto: i privat eie.

I denne perioden var det et godt samarbeid mellom møbeldesignere og produksjonsbedriftene, og flere av de nasjonalt anerkjente designerne tegnet møbler for Sandnesbedriftene.

På 1970- og 80-tallet begynner det å gå nedover for sandnesbedriftene. I denne perioden opplevde man også et større sprik mellom trender og etterspørsel, og hva som faktisk ble produsert av møbler.

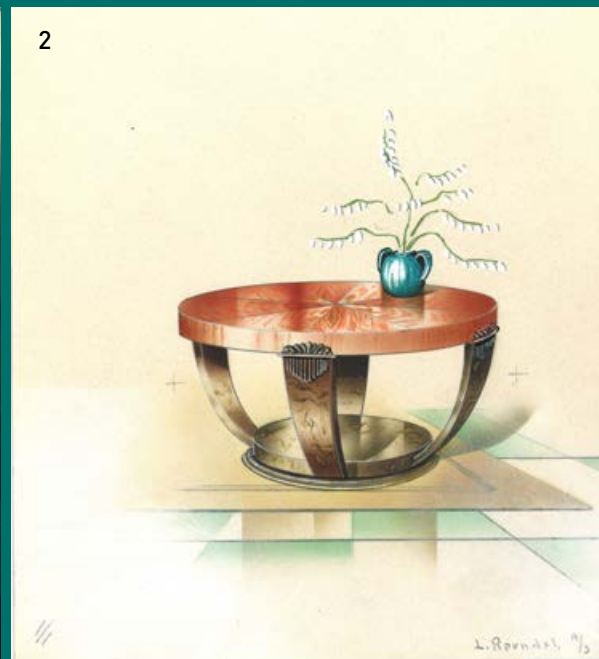
NEDGANG OG AVVIKLING

På 70-tallet merket bedriftene en stadig økende konkurranse fra aktører i Norge og utlandet. Flere møbelprodusenter satset på å masseprodusere billigmøbler basert på moderne produksjon, og gode modeller ble etterlignet og kopiert fra produsent til produsent. Snart så kundene knapt forskjell på de ulike møblene. Et alternativ ble da å legge om og modernisere mas-

LARS RAVNDAL – FRA IDE TIL FERDIG MØBEL.

1. Skisse av salongbord. Lars Ravndal for Aase Dreieri. Frå arkivet til Aase Dreieri, Jærmuseet
2. Tegning av Lars Ravndal. Presentert i produktkatalog. Fra arkivet etter Aase Dreieri, Jærmuseet.
3. Rundt sofabord. Produsent er Aase Dreieri ca. 1950-1960. Foto: Therese Espeland, Jærmuseet.

Entrebord fra Ganddal Møbelfabrikk. Foto: Jærmuseet.

kinparken. For mange Sandnesbedrifter var det lite aktuelt å fire på kvalitet, ei heller å samarbeide om investering av nytt produksjonsutstyr. Mange bedrifter valgte å avvike i denne perioden, mens andre satset på det som alltid hadde vært Sandnes sitt varemerke, nemlig høy håndverkskvalitet. Ganddal møbelfabrikk lanserte flere serier med stilmøbler, utført med solid håndverk og i eksklusive materialer, som et motsvar

Logos - auditoriestoler laget av Skeie.

på alt det nye. Dette holder dem gående en stund, så er det slutt også for dem.

MØBELINDUSTRIEN I DAG

Selv om kapittelet om møbelfabrikkene i Sandnes nesten ble avsluttet i 1980-årene finnes det fortsatt de som driver med møbelproduksjon. Noen bedrifter la om produksjonen til bedriftsmarkedet. Andre igjen satset på faste innredninger, slik som Skeie Møbelfabrikk som siden etableringen i 1948 har levert sitteløsninger til bedriftsmarkedet. Stolene deres finnes i kinosaler, teater og bedrifter over hele verden. Sandnes har fremdeles snekkerbedrifter som satser på bestillingsvarer direkte fra kunden, slik som det var for mange bedrifter i møbelindustriens spede begynnelse.

Retromiljø. Foto: Ingeborg Skrudland, Jærmuseet.

Kart over nordre del av dagens Sandnes og beliggenheten til de forskjellige møbelprodusentene. 1 – Ingvald Kyllingstad Trevarrefabrikk, ca. 1850-1952; 2 – Ole Thorsen Bøvre trevareverksted, 1859-; 3 – Mikelsens møbelfabrikk, 1868-1968; 4 – Tønnes Mikkelsen Snedkeri, 1865-1880; 9 – Jørgen M. Jensen møbelfabrikk, 1895-1950; 10 – Sandnes møbelfabrikk, 1896-1918; 11 – Tønnes Mikkelsens snedkeri, 1898-1909; 12 – Sandnes Dreieri, 1896-1977; 13 – Sandnes Guldlistefabrik AS, 1896-1917; 14 – Karl Dahles Møbelfabrikk, 1900-ca. 1950; 15 – Orgelfabrikken Noreg,

1899-1904; 17 – Stangeland trevarefabrikk, 1905-1995; 18 – Thomas Lura snekkerverksted, 1899-1916; 19 – Lundens Hjulfabrikk, 1907-1945; 20 – Tønnes Mikkelsen Snedkeri, 1909-1921; 21 – Brødrene Kyllingstad Snedkeri, 1910-1927; 22 – Jacob Øglænds møbel og trevarefabrikk, 1917-1952; 23 – J. B. Haraldsen møbelfabrikk, 1915-1936; 24 – Trævarefabrikken Gann, 1916-1933; 26 – Ommund og Elias Trones trevare og møbelfabrikk, 1918-1980; 29 – Hølland & Sørnes Trevarefabrikk, 1919-1930; 30 – Egeland og Ambjørnson, ca. 1920-1925; 31 – Tønnes Mik-

kelsens trevarefabrikk, 1921-1922; 32 – Møbelfabrikken Alliance, 1922; 33 – AS Møbelfabrikken Alliance, 1922-1927; 34 – Ernst Østvold Møbelfabrikk, 1925-1938; 35 – Fløysvik Møbelfabrikk, 1925-1960; 37 – Den nye Møbelfabrikken, 1927-1933; 38 – Ing. Kyllingstads Trævarefabrikk, 1927-1942; 39 – Torvald Mikkelsen & Sønn, 1929-1959; 40 – Høllands møbelfabrikk, 1930-1957; 41 – Bersagel Trevarefabrikk, 1930-1970; 42 – Ola Breivik Hamre, 1930-1940; 47 – Sandnes Møbelfabrikk, 1931-1937; 48 – Hana trevareindustri, 1932-?; 49 – O. Mikkelsen & Sønner, 1933-ca.

1960; 50 – Gandsfjord Møbelfabrikk, 1933-1978; 51 – Standard Møbelfabrikk, 1935-1966; 53 – Tor Kyllingstad Møbelfabrikk, 1937-1957; 54 – Nils Nilsen Møbelfabrikk, 1938- ca. 1960; 55 – Sælands Møbelfabrikk AS, 1938-1971; 56 – Hommersøk Møbelfabrikk, 1938-1952; 57 – Brødrene Salvesen Møbelfabrikk AS, 1939-1955; 61 – Lundens Møbel & trevarefabrikk, 1945-1986; 64 – Sandnes brukskunst, 1947-1960; 66 – Erling Gudmestad, 1947-; 69 – Aksel Haugland Møbelfabrikk, 1950-1975; 73 – Noredalen Snekkeri, 1997-dd.

Kart over søndre del av dagens Sandnes og beliggenheten til de forskjellige møbelprodusentene. 6 – Ganddal tekniske fabrikk, 1876-1882; 8 – Aase dreieri, 1884-1980; 16 – Aase mølle og tre-

varefabrikk, 1901-1967; 28 – Ganddal Møbelfabrikk, 1919-1985; 36 – Olaus Gjesteland, 1925-1955; 54 – Nils Nilsen Møbelfabrikk, 1938-ca. 1960; 58 – Alf Stokka Trevarefabrikk, 1940-1956; 60 –

Austvoll Møbelfabrikk, 1944-dd.; 63 – Skjæveland Møbelfabrikk, 1946-1966; 67 – Skeie møbelfabrikk, 1948-dd.; 68 – Byberg Møbelfabrikk, 1950-1993; 70 – Bjerks trevarefabrikk, 1957-dd.;

71 – Svindland AS, 1958-2011; 72 – Riska Tredreier, 1986-dd.

Ennå finnes små verksteder i Sandnes som tar oppdrag med å restaurere og konservere gamle møbler, og gir dermed nytt liv til slitte møbler. Rundt om i norske hjem finnes fremdeles møbler som er laget i Sandnes. Det kommer tydelig frem i utstillingen «Alle gode ting er tre» som viser et rikt utvalg av Sandnes-møbler, både innlånte og fra Jærmuseets egne samlinger. De fleste møblene er 60-70 år gamle, noen sågar over 100, men er i like god stand som da de var nye. Dette vitner om at store deler av produksjonen i Sandnes var solid fagmannsarbeid. Dette var produkter som var laget for å vare, produkter som har blitt arvestykker og som eierfamiliene nødig kvitter seg med.

I dag etterspør mange møbelkjøpere igjen produkter med særpreg og kvalitet. Vi har en egen retrotend gående hvor unge mennesker velger å innrede hjemmene sine med gamle/brukte møbler, eller en blanding av gammelt og nytt. Kanskje kan det da bli en renessanse for møbelsnekkertradisjonen i Sandnes, for kvalitet går aldri av moten!

DIGITALTMUSEUM

Vi har laget en digital presentasjon av utstillingen på www.digitaltmuseum.no Her vil du finne supplerende informasjon om møblene som ble vist frem under utstillingen «Alle gode ting er tre». I tillegg vil det ligge foto av hvert enkelt møbel.

NOTER

¹ Sandnes vil i artikkelen referere til Sandnes kommune pr. i dag.

³ Eggebø 1996: 167

⁴ Ukjent ca.1930: 27

⁵ Lapin 2012: 78

⁶ Lavold 2002: 55-61

⁷ Brødrene Mikkelsen refererer til industrigründerne Sven- og Tønnes Mikkelsen som kom til Sandnes i 1860-årene. Brødrene etablerte et lite hjemmesnekkeri på Trones før de flyttet produksjonen til Lura og videre til Strandgata som Mikelsens møbelfabrik.

⁸ Jonassen 1964: 272

⁹ Ukjent ca.1930: 25

¹⁰ Nerheim 2002: 77

¹¹ Nerheim 2002: 94

¹² Johannessen 1988: 33

¹³ Høidal 1999: 2

¹⁴ Lavold: 48

¹⁵ Eggebø 2001: 1

¹⁶ Vi har registrert 17 etableringer av møbelverksted på 1930-tallet. Se tabell.

¹⁷ Nerheim 2002: 170

¹⁸ Aftenbladet 27.05.1961: 3

¹⁹ Johannessen 1988: 94

²⁰ Wetteland 2002: 26

²¹ Tuastad 1966: 92

²² Høidal 1997: 32

²³ Høidal 1999: 9

²⁴ Einar Barnes la grunnlaget for eksporten til Etiopia. Han ledet Aase dreieri i perioden 1957-1961.

²⁵ Aftenbladet 17.03.1960: 1

²⁶ Lavold 2002: 58-59

²⁷ Grimstvedt 2002: 32

²⁸ Lavold 2002: 55

LITTERATURLISTE

Bøker:

Eggebø, Aksel 1996: *Slik bygde dei byen*

Høidal, Eldar 1997: *Hov Dokka En Riise i norsk møbelindustri*

Johannessen, Dag 1988: *Hammar og gauk. Gjennom krise og strid til velstand og samarbeid. Sandnes 1890-1940*

Jonassen, J. Schanche 1964: *Sandnes gjennom 100 år. Bind 1 -3*

Lapin, Ernst 2015: *Sandnes – den lille sjøfartsbyen*

Lapin, Ernst 2012: *Sandnes – ide, innsats og industri*

Lavold, Oddvar 2002: *Ganddal møbler i 100 år*

Nerheim, Gunnar m.fl. 2010: *Sandneshistorien. Fra husklynge...*

Nerheim, Gunnar m.fl. 2010: *Sandneshistorien...til stor by*

Artikler:

Eggebø, Aksel 2001: *Kva skal eg bli? Notat 1-2*

Grimstvedt, Målfrid 2002: *Jærbuen i norsk møbelproduksjon. Sjå Jæren 30-33*

Høidal, Eldar 1999: *Intervju med Gustav Nebdal. NMF 1-14*

Høidal, Eldar 1999: *Intervju med Ragnar Aase. NMF 1-10*

Høidal, Eldar 2001: *Mysen-møbler gjennom 100 år. WiWar nr. 2*

Lea, Einar 2002: *Eit kapitel frå den tidlige industrihistoria i Sandnes. Sjå Jæren 22-30*

Lea, Einar 2002: *Møbelutstilling på Jærmuseet. Sjå Jæren 48-50*

Lytomt, Berit 2016: *Trævarefabr. Gann og Gannsfjord Møbelfabrikk. Sandnes historie-og ættesogelag 60-63*

Midtbust, Alf 1959: *Frå laugssamfunn til industrisamfunn. Møbelsnekkeren 4-14*

Tuastad, Nils Henrik 1966: *Slagbenken. Årbok for Karmsund. Haugesund Museum 85-95*

Wetteland, Magnor 2002: *Jærmøbler i 100 år. Sandnes historie- og ættesogelag. 18-31*

Ukjent forfatter ca. 1930: *Sandnes – Et Vestlandets industrisentrum 25-29*